

«سرآمد» تحلیل می‌کند؛

نگاه‌واقع‌نگر سدیدالسلطنه بندرعباسی به خلیج فارس

واکاوی نگاه تاریخی سدیدالسلطنه کبابی بندرعباسی مورخ

و ایراندوست به مقوله خلیج فارس

گروه تحلیل، محمد رحیمی - خلیج فارس در دوره‌های مختلف تاریخی، از نظر ژئوپلیتیکی، استراتژیکی، انرژی و تاریخ و تمدن پهنه آبی مهم و منحصربه‌فردی در جهان بوده است. در تاریخ ایران و سرزمین‌های مجاور خلیج فارس نیز، این پهنه آبی همواره نقش مهم و حساسی داشته است. اولین اشاره به خلیج فارس در کتیبه‌های آشوریان با نام نارم‌تو (narmarratu) یعنی رود تلخ بوده است. این آبراه در عصر باستان و بویژه دوران حاکمیت عیلامیان در مدار توجه قرار گرفت اما مهم‌ترین مقطع رونق و شکوفایی اقتصاد و تجارت خلیج فارس دوران هخامنشیان در دوران سلطنت داریوش کبیر و پس از آن عصر ساسانیان است.

آوازه خلیج فارس در طی قرون متمادی، اروپائیان را متوجه این ناحیه کرد. پرتغال و به دنبال آن هلند و انگلیس هر یک برای خود جای پای در این آب‌های نیلگون بازکردند. انگلیس مهم‌ترین آبراه برای حفظ هند را خلیج فارس می‌دانست. با کشف نفت در منطقه خلیج فارس و درک اهمیت آن در تحولات نظامی و صنعتی، نگاه تمامی قدرت‌های استعماری بیشتر از پیش متوجه خلیج فارس گشت. نام تاریخی این پهنه آبی، همواره با نام‌های سرزمین ایران پیوند داشته و در زبان‌های گوناگون، ترجمه یا معادل «خلیج فارس، بحر فارس و دریای پارس» بوده است. بنابراین، این خلیج با هویت ملی ما پیوند خورده است و نقش برجسته ای در تکوین هویت ملی داشته است. اولین عنصر هویت، آگاهی است و دومین آن، علاقه مندی به مجموعه ای که او به آن تعلق دارد. بنابراین، آگاهی و شناخت این عنصر هویت بخش خلیج فارس - که از طریق ایجاد تعهد و تعلق ایرانیان به خود، به عاملی برای تقویت همبستگی اجتماعی، انسجام فرهنگی، همگرایی ملی، وحدت سرزمین، استقلال سیاسی و اجماع داخلی تبدیل شده است، یک ضرورت انکارناپذیر است.

توجه به مسائل خلیج فارس، از دوره افشاریه و زندیه و به ویژه اواخر دوره قاجار بیشتر شد و در نتیجه حجم آثار و تالیفات در این زمینه افزون گردید. علاوه بر اشاره نویسندگان و دانشمندان در اعصار مختلف به خلیج فارس در آثار خود مانند استرابون جغرافی دان نامور سده یکم قبل از میلاد یونانی، پلیمپوس نقشه‌نگار، ریاضی‌دان و نویسنده قرن دوم میلادی، محمدقاسمی در کتاب احسان التقاسیم فی معرفة الاقالیم، ابوریحان بیرونی فیلسوف بزرگ ایرانی در کتاب عظیم التفهیم الاوائل صناعة التجنیم، ابن بلخی در کتاب فارسنامه، یاقوت حموی در کتاب معجم البلدان، حمدالله مستوفی قزوینی در کتاب نزهة القلوب - ایمن مطوطه در سفرنامه خود به نام تحفة النظار فی غریب الامصار و غرائب الاسفار و ... و ثبت نام خلیج فارس در حدود ۳۰ اطلس تاریخی، این پهنه مهم آبی جهان مورد توجه پژوهشگران معاصر ایرانی همچون سدیدالسلطنه کبابی بندرعباسی، در یادار اعلامی بایندر و احمد اقتصادی بوده و تألیفاتی متعددی از آن‌ها در این خصوص به جا مانده است.

محمد علی خان سدیدالسلطنه کبابی یکی از پرکارترین و تأثیرگذارترین آن‌هاست که حوزه اصلی مطالعات و تحقیقات خود را به شناخت اوضاع اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خلیج فارس و مناطق همجوار آن معطوف کرده است. میراث مکتوب محمدعلی سدیدالسلطنه در شمار نخستین آثار واقع‌گرایانه پژوهندگان ایرانی در زمینه تاریخ خلیج فارس به شمار می‌آید. در کتاب «بندرعباس و خلیج فارس» دلایل نگارش کتاب را برمی‌شمارد: «چنین گوید نگارنده، محمدعلی پور حاج احمدخان، چون کارگزاران دولت به درجه‌ای صرف نظر از بنسادر و جزایر خلیج فارس کرده و ناحیه وسیعه را گویا خارج از خریطه (نقشه) ایران شمرده و دروازه جنوب ممالک خود را بحدود این منطقه و مراقب

علم و ادب که آنها را می‌دید و کتاب‌هایی که می‌خوانده، پرداخته است. توجهی شگفت‌انگیز به ثبت و ضبط کتیبه‌ها، دیدن آثار تاریخی، بقاع و قلعه‌ها و کاروانسراها داشته و همه جا به مؤلفین قبلی یا نوشته‌های دیگری که خوانده بوده، استناد یا انتقاد کرده است. سدیدالسلطنه قبل از چاپ کتاب «صید مروارید» خود در سال ۱۳۰۸، آن کتاب را در سال ۱۳۰۶ به نشریه‌ی «تقدم» سپرد؛ این نشریه به سردبیری «احمد» و «عبدالرحمن فرامرزی» اداره می‌شد. برادران «فرامرزی» در مورد ژرف‌نگری، دقت، تزیینی و احاطه‌ی «سدیدالسلطنه» بر موضوعی که درباره‌ی آن دست به تحقیق زده بود، چنین نوشته‌اند:

«اخیراً جناب آقای «میرزا علی محمد(محمدعلی) خان سدید (سدیدالسلطنه سابق)، مقیم بندر بوشهر، رساله بسیار نفیسی به نام «المناص فی احوال الغوص و الغواص» تألیف کرده و تحقیقاتی راجع به مروارید کرده‌اند که می‌توان گفت تاکنون چنین مجموعه‌ای در این موضوع تألیف نشده است؛ این رساله به قدری دارای اطلاعات دقیق و عمیق است که خود ما که سال‌ها در بحرین که مرکز صید مروارید است زیسته و شب و روز با اشخاصی که مباشر این کار هستند و مباشر بوده ایم، نشنیده ایم. راستی که «سدیدالسلطنه» یکی از اشخاص ذی‌قیمت است که متأسفانه قدر او مجهول است...»

وی در کتاب «بندرعباس و خلیج فارس» خود از قدیمی‌ترین مطالب و گزارش پیشینیان در مورد خلیج فارس تا تحقیقات معاصران خویش را مورد استناد قرار داده و در این باره هم کتاب‌شناسی مفصلی ارائه کرده است تا کار پژوهش‌گران پسین‌یاد را نیز هموار کند.

بیشتر یادداشت‌ها و نوشته‌های او حکایت از سوز و گداز وطن‌پرستی برای ایرانی ماندن خلیج فارس و نواحی آن می‌کند. به فرهنگ و تاریخ تمدن کنشال‌نیاکان و پدران و قومیت ایرانی خود افتخار می‌کرده و همواره طرفدار و نگهدارنده و فرهنگ ایرانی در تمامی آن نواحی بوده است.

محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه انسانی بلند طبع و لطیف و خوش سخن بوده است؛ گاهی شعر می‌گفته و سفره‌اش نیز بر دوستان و مهمانان گسترده بود و با وجود تعین و تملک و ثروت فراوانی که از پدر به ارث برده، خود در نهایت سادگی و در خدمت به مرز و بوم کوشا و گشاده‌دست و زحمت کش و مدافع ملت ایرانی در خلیج فارس و دریای عمان بوده است و از طبقات ضعیف و ستمدیده و زحمت‌کش هم حمایت جدی می‌کرده است.

محمدعلی سدیدالسلطنه کبابی بعد از دوران بازنشستگی از کارهای دولتی در بندرعباس زندگی می‌کرد و در سال‌های پایانی عمر خود، کتابخانه خود را که شامل چند هزار جلد کتاب بود، وقف مدارس بندرعباس کرد. وی سرانجام در تاریخ ۱۴ مردادماه ۱۳۲۰ در بندرعباس درگذشت و در قبرستان قدیمی سیدکامل بندرعباس به خاک سپرده شد.

پیرامون خلیج فارس و دریای عمان در صدسال پیش» و کتاب «التدقیق فی سیرالطریق» که با عنوان «سفرنامه سدیدالسلطنه»، «مشوش‌نامه» شامل اشعار شاعران معاصر خطه فارس، دو مجموعه «النوادر و الظراف» شامل گردآوری و منتخبی از اشعار محلی مردم جنوب، «المناص فی احوال الغوص و الغواص» درباره صید مروارید و روش‌های سنتی و اصطلاحات تخصصی این حوزه چاپ و منتشر شده‌اند.

همچنین برخی از مهم‌ترین مقاله‌ها و رساله‌های سدیدالسلطنه شامل احوال‌لنگه، اوزان‌چو (درباره خرید و فروش مروارید و اصطلاحات آن)، لغات لاری، اصطلاحات کشتی، تجارت خانه‌های بوشهر، تعلیق بر خوارج و ... می‌باشد. سدید در نوشته‌ها و پژوهش‌های پرشمار خود، به شیوه‌ای علمی و نقادانه به شرح رویدادها و واقعیت‌های موجود در همه ابعاد طبیعی، جغرافیایی و انسانی خلیج فارس پرداخته است. وی در این زمینه، تمامی وجوه مشترک فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی شهرها و آبادی‌های شمالی و جنوبی خلیج فارس را مورد مطالعه قرار داده است.

افزون بر این نگاه جامع، سدیدالسلطنه برخلاف اینکه دولتمردی قاجاری بود، برای تاریخ‌نگاری این منطقه، تنها به وقایع نگاری و گزارش نویسی اکتفا نکرده است. او برخلاف منشیان و تاریخ‌نویسان حقوق‌بگیر درباری حکومت‌های پیشین و سلف خود، به تشریح و توصیف دقیق و تجزیه و تحلیل علمی و نتیجه‌گیری از این رخدادها نیز دست زده است. این مورخ، با لحاظ تمامی اصول و روش‌های تاریخ‌نویسی مدرن و با نگرشی متفاوت و با خردورزی و ذهن جستجوگر خود برای نخستین بار به نگارش تاریخ نوین خلیج فارس همت گماشته است.

سدیدالسلطنه به زبانی ساده و علمی با به کارگیری نثری ساده و غیرمتکلف که ویژگی تاریخ‌نگاری جدید ایران در عصر مشروطه بود، به تمامی وجوه تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی شهرها و آبادی‌های شمالی و جنوبی خلیج فارس می‌پرداخت. بکارگیری اسناد و منابع معتبر و مستند ساختن کلام و گفتار خود به متون تاریخی از ویژگی‌های کار علمی اوست و توجه به مسایل اجتماعی و نوشتن تاریخ طبقات فرودست، کارهای او را به نوعی تاریخ‌نویسی اجتماعی با عطف نظر به طبقات پایین تبدیل ساخته است.

کتاب «التدقیق فی سیرالطریق» که با نام «سفرنامه سدیدالسلطنه» در این کتاب انتشار یافته است، مجموعه‌ای از تحقیق در احوال شهرها و راه‌ها و ازراق عمومی و نرخ‌ها و خصوصیات اجتماعی مردان دوره قاجاری و وقایع تاریخی و شرح ملاقات‌های رجال دوره قاجاری و اوایل دوره پهلوی، کیفیت اداره شهرهای شیراز و اصفهان و قم و تهران و مشهد و کربلا و امثال آن، زیار نگاه‌ها، مقابر، سنگ قبرها، الواح و ثبت کتیبه‌ها و لوحه‌ها و امثال آنهاست.

از آنجا که بسیاری با ذکاوت، کنج‌کاو و مطلع و بصیر و کتابخواه بوده، در بسیاری از مسائل و موارد به بحث عالمانه تاریخی و ثبت نوشته‌ها و ملاقات‌شعرا و شرح احوال رجال

خلیج فارس

استاد دانشگاه امام خمینی:
خلیج فارس موجب تقویت روحیه
بیگانه‌ستیزی در مردم ایران شده است

عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین گفت: منطقه خلیج فارس باعث تقویت روحیه بیگانه‌ستیزی در میان مردم شده است. خلیج فارس بخشی از هویت ملت‌های منطقه است، این ویژگی پس از انقلاب اسلامی در مردم ایران بسیار تقویت شده است.

به گزارش اقتصادسراسرآمد، حاکم قاسمی در سلسله نشست‌های هویت ملی ایرانیان با موضوع اهمیت تاریخی، جغرافیایی و ژئوپلیتیکی خلیج فارس که امروز چهارشنبه ۹ اردیبهشت به همت اداره کل کتابخانه‌های استان قزوین در کتابخانه عمومی عارف قزوینی برگزار شد، اظهار کرد: ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس از ابعاد مختلف دارای اهمیت است. نخستین بُعد اهمیت آن به لحاظ موقعیت است، منطقه خلیج فارس در جایگاهی قرار گرفته که حلقه واسط بین سه قاره بوده و بین کشورهای این سه قاره ارتباط برقرار می‌کند.

وی ادامه داد: از سوی دیگر منطقه خلیج فارس به لحاظ راهبردی اهمیت فراوانی دارد، این تأثیر در راهبردهای نظامی و پیشسبرد راهبردهای کلان و بلندمدت کشورها حائز اهمیت است، خلیج فارس در جنگ جهانی اول و دوم تعیین‌کننده جنگ‌ها بوده و کشورهای درگیر در جنگ با استفاده از موقعیت این منطقه توانسته‌اند در جنگ اثرگذار باشند.

عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) عنوان کرد: هر قدرتی که در عرصه بین‌المللی تلاش داشته نقش جهانی ایفا کند، برای پیگیری و پیشبرد سیاست‌های کلان خود به خلیج فارس نیاز داشته است، در شرایط موجود نیز شاهدیم که آمریکا به منطقه خلیج فارس توجه ویژه‌ای دارد و جنگی را علیه ایران آغاز کرده و تلاش دارد نظم منطقه را به شیوه مورد نظر خود شکل دهد.

وی بیان کرد: بُعد دیگر اهمیت خلیج فارس، به لحاظ نقش انرژی این منطقه است، حدود ۷۰ درصد ذخایر نفت جهان و حدود ۴۰ درصد ذخایر گاز جهان در منطقه خلیج فارس است، بنابراین کشورهای صنعتی به این منطقه وابستگی دارند.

قاسمی خاطر نشان کرد: پس از شوک‌های نفتی در دهه ۷۰ میلادی و پس از انقلاب اسلامی ایران، کشورهای صنعتی تلاش کردند راه‌هایی پیدا کنند تا وابستگی خود را به انرژی منطقه خلیج فارس کاهش دهند، اما موفق نشدند و این منطقه همچنان موقعیت و جایگاه مهم خود را حفظ کرده است.

وی تأکید کرد: اهمیت خلیج فارس باعث شده این منطقه همواره مورد منازعه کشورهای بزرگ باشد و تا امروز نیز شاهد رقابت قدرت‌های بزرگ جهانی جهت حضور در منطقه خلیج فارس هستیم. وی افزود: رفتار آمریکا با ایران پس از انقلاب اسلامی، این حس بدبینی نسبت به آمریکا را در ایرانیان تشدید کرده است، با اقدامات اخیر آمریکا و آغاز جنگ رمضان و جنایات جنگی آمریکا علیه کشور ما، این حس بی‌اعتمادی، بدبینی و نفرت نسبت به آنان در بین مردم ایران تقویت شده است.

در ادامه این جلسه حسن الهیاری، عضو هیئت علمی دانشگاه خلیج فارس اظهار کرد: این روزها خلیج فارس صحنه نبردهای نظامی و کشاکش‌های سیاسی است، ما در یک شرایط نرمال، محیط دریایی همواره محیط همدمی و همزیستی بوده است، توجه به این مسئله بسیار حائز اهمیت است.

وی ادامه داد: انسان از قدیم تاکنون آنقدر که از محیط خشکی شناخت داشته، از محیط دریایی شناخت نداشته است و نقش زنان در تحولات تاریخی آن‌طور که باید دیده نشده است و تاریخ‌نگاران به این مسئله توجه نداشته‌اند. الهیاری عنوان کرد: این روزها شاهد گسترش حضور زنان در عرصه‌های مختلف جامعه و فعالیت گسترده این قشر مهم در ذیل منافع ملی هستیم، در گذشته نیز همین‌گونه بوده و زنان نقش حائز اهمیتی در جامعه داشته‌اند، اما متأسفانه تاریخ‌نگاران سنتی به این مسئله توجه نکرده‌اند.

جدول ۵۱۳

افقی:	
۱ - زمستان - آسمان‌ها	که در تماشاگر حس دائمی
در هم داخل شدن	تعلیق ایجاد می‌کند -
۲ - زیرک و سودجو - ژانری	انگشت‌نما - لوسی
سینمایی - برانگیختن	۱۵ - غضروف هلالی در
۳ - مسأوی - مهم‌ترین راه	مفصل زانو - زحمکش -
ارتباط انسان‌ها با یکدیگر	دریاچه دیدنی لرستان
۴ - کتاب زرتشت - دردناک	عمودی:
- زوال‌پذیر	۱ - فتنه‌جو - ماده‌ای در
۵ - حرف محرمانه - ماورا -	ورزش دوومیدانی - عزاداری
توجه و دقت نظر	۲ - سازی عرفانی - گوش‌کردن
۶ - لازم و ضروری - نام‌ها	رنج بی‌پایان!
گفت‌وگوی خودمانی	۳ - نشانی - پیاده در شطرنج
۷ - کشتی کوچک -	طلاق
آتشگیره - محفظه چند	۴ - پیشامد - بزرگ‌ترین
کشویی نگهداری لوازم	شهر ایالت کالیفرنیا ی
۸ - صورت پنجم فلکی -	آمریکا
رمانی از بالزاک، نویسنده	۵ - تحمیلی - مقاوم‌ترین
ادبیات فرانسه - مرغ	ماهیچه بدن - شکاف
همسایه!	۶ - خاصیت ارتجاعی دارد -
۹ - دغ‌لکار - در و پنجره	سهل و ساده - رو به آن نماز
بناهای قدیمی - هجران	می‌خوانیم
۱۰ - زمینه - افتاده - نام	۷ - وسط - برداشت شخصی
سابق کاشمر	از مفاهیم - پوشاننده
۱۱ - بیگانگان - اهل نیست	۸ - کلیه برقی اسکیموها -
همسر مرد	گاوعربی - جاهل
۱۲ - کان - زبان عربی -	۹ - مربوط به کیفیت -
گزارش	شهری در استان اصفهان
۱۳ - علم به احکام شرع -	- رنج گیلازی
دارای سطح صاف و براق	۱۰ - برقرار کردن ارتباط
۱۴ - نوعی فیلم، پرماجرا	تلفنی - از مشهورترین اشعار

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	*
															۱
															۲
															۳
															۴
															۵
															۶
															۷
															۸
															۹
															۱۰
															۱۱
															۱۲
															۱۳
															۱۴
															۱۵

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	*
۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	*			
۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	*		
۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	*	
۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	*
۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲
۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳
۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴
۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵
۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶
۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷
۲۳	۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸
۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹
۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰

جدول شماره ۵۱۳